

• DE ZWERFSTEEN

PERIODIEK ORGAAN VAN DE HISTORISCHE VERENIGING STEENDEREN

Het Verhaal van de Covik, een kloek boekwerk van de hand van Theo (Theet) Masselink, geeft een rijk geïllustreerd beeld van het leven in de Covik in de vorige eeuw. We berichten in dit nummer van De Zwerfsteen over de presentatie van het boek (15 november 2008) en vertellen iets over de inhoud (Pagina's 9 en 10). De bovenstaande foto is overgenomen uit het boek. Het is een beeld van noaberhulp bij de familie Vervelde in de dorsttijd. Tijdens de koffie- of borrelpauze kroop men gezellig op een kluitje. De foto dateert van rond 1960.

Op de foto v.l.n.r. Mietje Vervelde, Jan Wichink-kruit, mevr. Van Oosten uit Leiden, Gerrit Wichink-kruit, Gerrit Masselink, Willem Vervelde, Gradus Sesink, Greet Vervelde, Bernard Onstein, Theo Masselink en Gerrit Jan Rieffel.

HVS

- Verdi van Leuvensteijn-Breukink stelde destijds op verzoek van het VVV een heuse stadswandeling samen voor het pittoreske stadje Bronkhorst. Op de pagina's 3 en 4 neemt Marian van der Haar ons mee om in onze tijd de route langs te lopen.
- Hagelkruisen, wat zijn dat nu weer voor dingen? Goeie vraag, dat zoeken we op. Aldus deed Wim de Lange en op de pagina's 6, 7 en 8 vertelt hij wat hij over Hagelkruisen vond.
- Juus Wijers betreft ons wederom in zijn mijmeringen in de derde aflevering van het vervolgverhaal "Priesmien".
- Verder nog de klinkende en blinkende sikkels van Staring die ons hoopvol stemmen dat er straks weer een zomer zal zijn (Pag. 16). De 'Erve Kots' brouwt dezer dagen het zogeheten 'Bokse Bier'. Heeft dat iets te maken met de vrouwenemancipatie? (Pagina 15)

2008/4

ISSN: 1386 - 5943

Oplage: 400

December 2008

Van het bestuur

Ik schreef in de vorige Zwerfsteen over ons toekomstig eigen onderkomen aan de Hofstraat in Baak. Met dank aan Willem Willemsen en Thea van de Mije is er in onze ruimte een mooie tegelvloer gelegd en hebben we inmiddels onze eerste vergadering aan de Hofstraat kunnen houden. Uit het Coöperatiefonds van de Rabobank is aan onze vereniging een bedrag toegekend van 2.500,-, Van dit bedrag kunnen wij de aankleding van de ruimte, het aanschaffen van meubilair en telefonie en internetaansluiting bekostigen.

De expositie in Bronkhorst over schilderijen van de familie Koekkoek is door enkele honderden personen bezocht. Met de activiteitencommissie zijn wij bezig invulling te geven aan een jaarplan voor 2009 om in de aangeboden ruimte permanent te exposeren c.q. andere activiteiten te organiseren, die voor onze vereniging financieel voordeel geven.

In de archiefcommissie zijn vacatures ontstaan door het overlijden van Henk Eskes en door het besluit van Daan van der Kolk met zijn werkzaamheden in de commissie te stoppen. Wij respecteren het besluit van Daan, die gedu-

rende vele jaren een steunpilaar in de commissie is geweest. Daan, vanaf deze plaats bedankt voor alles wat je voor onze vereniging hebt gedaan. Ook in de redactie is er een wijziging te melden. Sinds 2001 heeft Wim de Lange een belangrijk aandeel in de totstandkoming van de Zwerfsteen gehad. Als eindredacteur verzorgde hij tevens de technische kant en onderhield hij de contacten met de drukker.

Wim heeft aangegeven dat hij graag af wil van zijn functie als eindredacteur. Wel zal Wim lid blijven van de redactie. Wij zijn erin geslaagd voor Wim een opvolger te vinden in de persoon van Robert Sesink. Alhoewel Wim dus geen afscheid neemt van de redactie, lijkt het mij toch op zijn plaats ook Wim te bedanken voor zijn inzet voor de Zwerfsteen als eindredacteur. Ik spreek tevens de wens uit dat Robert veel voldoening zal vinden in zijn functie binnen de redactie.

Tot slot wens ik u allen fijne feestdagen en een voorspoedig Nieuwjaar.

Wim Achterkamp, voorzitter

Van de redactie

Eerlijk is eerlijk!

Het vorige nummer van ons blad De Zwerfsteen (Nummer 2008/3) heeft in kleine kring wat opschudding veroorzaakt. Het artikel 'Een (ruime) halve eeuw gemeente Steenderen' ging over een onderzoek naar de sociografische situatie van de agrarische gemeente Steenderen. Aan het artikel was de naam van redactielid Herman Nieuwenhuis gekoppeld. Dat bleek onjuist te zijn.

Het artikel bleek van de hand van dorpsgenoot en medelid van de Historische Vereniging Steenderen Daan van de Kolk te zijn. En Daan was m.i. terecht nogal verbolgen over het feit dat zijn verhaal onder Hermans naam werd gepubliceerd.

Hoe kan zoiets nou gebeuren? Wel, het artikel is mij als eindredacteur in eerste instantie door V/d Kolk ter hand gesteld om te beoordelen of het voor plaatsing in aanmerking kwam.

Ik heb het artikel bekeken en gaf het voorts in handen van Herman Nieuwenhuis, met het ver-

zoek de tekst te beoordelen en verder persklaar te maken voor De Zwerfsteen. Dat is gebeurd. Herman meldde mij er bij 'dat er redactioneel bijzonder weinig aan hoofde te worden gesleuteld'. Hij beoordeelde het stuk als goed geschreven.

Mij (in woord noch geschrift) en ook Herman (in geschrift) is toen niet gebleken dat Daan v/d Kolk de auteur van het artikel was.

Het feit dat Herman Nieuwenhuis uit eigen archief goed passende foto's selecteerde ter opluistering van het artikel, bracht mij er toe zijn naam aan het artikel te verbinden.

Een en ander is ter verklaring gecommuniceerd tussen betrokkenen en gelukkig is er geen vuiltje meer aan de lucht.

Aan allen: weet dus dat het betreffende artikel was geschreven door Daan v/d Kolk!

Wim de Lange

COLOFON

De Zwerfsteen is de kwartaaluitgave van de Historische Vereniging van (de voormalige gemeente) Steenderen, opgericht 1 juni 1992.

REDACTIE

Eindredacteur en layout:

Robert Sesink
Kastanjelaan 23
7221 GC Steenderen
Tel. 0575 450743
Email: robertsesink@kpnplanet.nl

Redactiesecretariaat:

Mieke van der Valk
Dr. A. Ariënsstraat 44,
7221 CD Steenderen
Tel. 0575 450998
Email: meiva25@hetnet.nl

Redactieleden:

Wim de Lange
Herman Nieuwenhuis (tel. 441360)
Mieke v/d Valk

Correctie: Anneke Parent

Redactiemedewerkers:

Anton Metz en Wil Gijsman

BESTUUR

Voorzitter:

Wim Achterkamp
Bronkhorsterweg 32
7221 AC Steenderen
Tel. 0575 451747
Fax 0575 450966

Secretaris:

Gerard Wesselink
Schoolstraat 2
7251 XR Vorden
Tel. 0575 441489

Penningmeester:

Bertus Rietberg
Hoogstraat 23
7227 ND Toldijk
Tel. 04575 452004

LEDEN

Willy Pasman
Dr. A. Ariënsstraat 39
7221 CB Steenderen
Tel. 0575 452457

Monique Willems
De Berken 9
7221 GN Steenderen
Tel. 0575 251221

Fred van der Mije
Hofstraat 4
7223 LR Baak
Tel. 0575 441806

Rob Gosselink
Prinsenmaatweg 2
7224 NE Rha
Tel. 0575 451374

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt 20 euro per jaar per adres.

Bankrelatie:

Regiobank Steenderen
Bankrekening: 685289710,
t.n.v. Hist. Ver. Steenderen.

Losse nummers van de Zwerfsteen zijn te verkrijgen bij het secretariaat. Kosten: 2,50 euro per stuk; 3,50 euro in geval van omvangrijker uitgaven.

door
Marian v/d Haar

Een wandeling door Bronkhorst

In 1482 krijgt Bronkhorst stadsrechten. Het is Gijsbert VII die aan de bewoners verschillende voorrechten geeft, maar hen ook verplichtingen oplegt.

E.J. van Ebbenhorst Tengbergen schrijft in zijn boekje 'Korte historie van stad en heerlijkheid' over Bronkhorst dat het 'wat sommige rechten en plichten betreft' het misschien gaat om een bevestiging. Dat zou betekenen dat Bronkhorst al eerder stadsrechten kreeg. Hoe dan ook in 1982 vierde Bronkhorst dat het zich al vijfhonderd jaar een stad(je) mocht noemen.

Tot dan was er geen stadswandeling en de VVV besloot dat die er nu moest komen.

Verdi van Leuvensteijn-Breukink werd gevraagd om die monumentenwandeling samen te stellen.

Zij woonde toen in Steenderen, maar is geboren in het pand dat nu bekend staat als de Gouden Leeuw in Bronkhorst. Eerst woonde ze er met haar ouders en twee broers en later met haar man tot 1977.

Hoe komt het dat Verdi al als meisje veel interesse had in de geschiedenis van haar omgeving? Deze belangstelling kreeg ze van huis uit mee. Rond 1800 vestigde zich de familie van haar vader op het Hoge Huis in Bronkhorst. In de tweede helft van de negentiende eeuw kwam

herberg De Gouden Leeuw eveneens in handen van de familie Breukink. De restauratie van dit laatste gebouw kwam gereed in 1966. De moeder van de latere mevrouw Van Leuvensteijn was toen al enkele jaren dood en haar vader was ziekelijk. Haar jongste broer was geëmigreerd en haar oudste broer had een eigen boerenbedrijf elders in de gemeente Steenderen. Verdi moest de discussie met mensen van Monumentenzorg (nu de Rijksdienst voor Archeologie, Landschap en Monumenten) vaak alleen voeren. Ze werd zo een ervaringsdeskundige op restauratiegebied. Het wekt dan ook geen verbazing dat zij

werd gevraagd een stadswandeling van haar zo geliefde Bronkhorst samen te stellen. Het werd een eenvoudig boekje dat vijftig cent kostte.

Mevrouw Van Leu-

vensteijn begint met uit te leggen hoe Bronkhorst aan zijn naam gekomen is. De plaats zou zijn gesticht door een nakomeling van Bruncharus, een graaf van Hamaland. In de achtste eeuw maakte de tegenwoordige provincie Gelderland deel uit van dit belangrijke graafschap dat ook een deel van het huidige Münsterland omvatte. Bronkhorst was een allodiaal goed, dat wil zeggen: het was noch aan het rijk noch aan een gewest belastingplichtig. De heren van Bronk-

Herinneringen aan een lokaal historica

E.J. van Leuvensteijn-Breukink in de zomer van 1982 bij de viering van 500 jaar stadsrechten in Bronkhorst.

horst mochten er ook recht spreken. Dan volgt de beschrijving van de kapel en het interieur daarvan. Die restauratie werd afgerond in 1962. De schrijfster van de Monumentenwandeling woonde tegenover het godshuis. Regelmatig fotografeerde ze de voortgang van de werkzaamheden. Ze hield ook lezingen over dit onderwerp en kon dan zelfgemaakte dia's laten zien, die haar humoristische verhaal ondersteunden.

Verder langs het Hooge Huus

We wandelen verder langs het Hoge Huis of Hooge Huus waar in de zeventiende eeuw de belastingontvanger woonde. In 1633 is het door brand verwoest, maar meteen weer opgebouwd. Vlakbij op het adres Uilenhoek 4 is het schoolmeestershuis. De bewoner was behalve onderwijzer ook koster, kloklouder en lijkbezorger of uitvaartondernemer. Tegenover dit huis staat een van de twee nog aanwezige stadspompen. De andere pomp vinden we bij de kapel. Toen de restauratie van Bronkhorst zijn voltooiing naderde, heeft de ANWB deze pomp geschonken. Het niet zichtbare deel onder het maaiveld is nog in oorspronkelijke staat.

Een ander cadeau voor het pleintje bij de kapel was afkomstig van de gemeente Den Haag. Een ambtenaar van deze gemeente bracht destijds zijn vakantie in de Achterhoek door en kwam op het idee om namens het 'grootste dorp van

Zomer 1982. J.v.d. Gaarden biedt drie bloembakken aan namens de gemeente Den Haag. Mevrouw Van Leuvensteijn neemt ze in ontvangst bij de kapel in Bronkhorst.

Nederland' drie bloembakken aan te bieden bij de viering van vijfhonderd jaar stadsrechten. Het cadeau werd namens het 'kleinste stadje van Nederland' in ontvangst genomen door mevrouw Van Leuvensteijn.

Veldkeitjes in zandloperpatroon

Tijdens de wandeling zien we dat sommige huizen stoepen hebben die zijn ingelegd met veldkeitjes in het zandloperpatroon. Dit runeteken is ook te zien op sommige deuren en luiken bijvoorbeeld bij de Gouden Leeuw.

Achter dat café en restaurant loopt een pad dat destijds voerde langs de volkstuinen. Nu is hier de tuin van de Heeren van Bronkhorst, een antiekzaak. Eerder was in dit pand bakker en kruidenier Bosch gevestigd met als specialiteit Bronkhorsterkoek. Via het pad is de Joodse begraafplaats te bereiken. Tegenover de ingang is het huis van de vroegere stadstimmerman. Alleen de muurankers in de voorgevel van het huis zijn van 1770. In dat jaar was de tweede stadsbrand van Bronkhorst en ging het oude huis verloren.

Dwangmolen

We gaan naar het einde van de Boterstraat en zien daar de Bronkhorster molen. Dit was een dwangmolen, dat wil zeggen: de boeren waren verplicht hun graan door deze molen van de heren van Bronkhorst te laten malen. Pas als er drie dagen geen wind was, mochten ze uitwijken naar een rosmolen of watermolen.

Als belangrijkste folkloristische gebeurtenis noemt de schrijfster de kermis op de eerste donderdag in september.

Vogelschieten

'Als de oogst is geborgen, trekken de schutters uit', schrijft mevrouw Van Leuvensteijn. Het hoogtepunt van het feest is het vogelschieten, een eeuwenoud gebruik. In de daarop volgende optocht mogen de winnaar van het schieten en zijn uitverkorene het schutterszilver uit 1450 dragen. Het mag dan voor deze bijzondere gelegenheid het museum in Zutphen verlaten.

Tenslotte komen we op de Veerweg, die leidt naar de pont over de IJssel. Eeuwen geleden zou hier de Veerpoort hebben gestaan. Bij de feesten ter gelegenheid van het vijfhonderdjarig bestaan van het stadje is die poort nagebouwd. Mevrouw Van Leuvensteijn hechtte eraan om deze stadspoort en ook de poort richting Steenderen te noemen, want Bronkhorst was dan weliswaar klein, maar al eeuwen een stad en daarbij horen poorten! ■

Bronvermelding

Deze Monumentenwandeling is aanwezig in de bibliotheek van het Staring Instituut in Doetinchem bij de boeken over de vroegere gemeente Steenderen onder nummer 4135.

Knooppuntenroutes door de Achterhoek

Een Knooppuntbordje, zoals ze binnenkort ook te zien zullen zijn in onze directe omgeving. Het bovenstaande bord (nr 94) is te vinden aan de overkant van de IJssel, aan de fietskant van het Apeldoorn-Dierens Kanaal, ter hoogte van Laag-Soeren

Het kon natuurlijk niet uitblijven: ook de Achterhoek moest er aan geloven om 'vastgelegd' te worden in het landelijke netwerk van knooppuntenroutes. Een loffelijk streven. Uit eigen ervaring weet ik inmiddels hoe ontzettend makkelijk het is om op die manier een leuke route te plannen: onderweg gemakkelijk te volgen en bij te houden. Uit is het met die altijd wegwaaiende en kreukelende wegenkaarten. Dat doe je voortaan lekker thuis met de kaart op de keukentafel. Om de route onderweg te volgen volstaat een simpel lijstje met nummers.

Maar... die knooppunten moeten wel eerst ingericht worden. Gerard Wesselink, secretaris van de Historische Vereniging Steenderen, heeft zich die klus op de nek gehaald en daar wil hij zo mogelijk graag hulp van onze lezers bij inroepen. Het gaat om het volgende:

"Zoals jullie wellicht uit de krant hebben vernomen wordt er een begin gemaakt met het aanleggen van een knooppunten fietsroute door de Achterhoek. Dit is inmiddels al gebeurd op de Veluwe en in Twente. Het werkt ongeveer als volgt: thuis aan de hand van een overzichtskaart bepaal je een route die je wilt fietsen. Je noteert de knooppunten en je gaat fietsen van knooppunt naar knooppunt, onderweg wordt de route met bordjes aangegeven. Of je wijzigt je route onderweg aan de hand van de informatie die op het bord staat bij een knooppunt. Elk bord krijgt een

naam, welke bepalend is voor het gebied waar het bord staat met een kort omschrijving van de plek waar je bent. Kan cultuur, natuur, historisch of anderszins zijn.

De VVV Bronckhorst is belast met het geven van namen van de knooppunten en het aanleveren van tekst over deze knooppunten. De VVV heeft mij gevraagd dat te doen voor ons werkgebied te weten: de voormalige gemeente Steenderen.

De Knooppunten

In ons werkgebied komen de knooppunten op de volgende plaatsen te staan:

- 1 Zwarte Schaar bij restaurant op de dijk aan het begin van fietspad naar Olburgen.
- 25 Splitsing Reigersvoortseweg/Wuusweg te Toldijk.
- 50 Op de dijk bij Bronckhorst. Splitsing: Veerweg/Bakerwaardseweg/Bovenstraat.
- 51 Bij Molen van Bronckhorst afslag Spaensweertweg.
- 52 Hofke, camping in Olburgen.
- 58 Splitsing Meerbrinkweg/Lamstraat te Steenderen.
- 90 Splitsing Bakerwaardseweg/Bonte Koeweg te Bronckhorst.
- 95 Splitsing Beukenlaan/Schoolstraat te Baak.
- 96 Splitsing Kerveldijk/Beukenlaan/Toverstraat te Baak.
- 98 Splitsing Meerbrinkweg/Hardsteestraat Steenderen.
- 99 Kruising bij Den Bremer te Toldijk.

Knooppunten bord 50 kan er zo uit zien; 50 Bronckhorst.

"Bronckhorst is het kleinste stadje van Nederland. Rond het jaar 1000 wordt de naam Bronckhorst al genoemd. Tot 1553 hebben er Heeren van Bronckhorst op het Kasteel gewoond. Het stadje is aan de voet van het kasteel gebouwd. Het kasteel is in 1902 afgebroken. Het stadje is in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw gerenoveerd."

Ik wil u vragen zo ook de andere knooppunten een naam te geven en er een korte beschrijving van het knooppunt bij te maken. Het zou leuk zijn als alle knooppunten tekst krijgen die door Steenderense mensen is gemaakt.

Wilt u zo vriendelijk zijn op korte termijn mij deze gegevens aan te leveren. Tevens wil ik u vragen aan mij door te geven bij wie ik informatie kan verkrijgen over dit onderwerp. Graag uw welwillende medewerking."

Gerard Wesselink ■

door
Wim de Lange

Het Hagelkruis: een plaats voor Bezinning en Barmhartigheid

Een Hagelkruisbericht van 2 oktober 2008. Het bericht werd wereldkundig gemaakt via de dagelijkse portie wetenswaardigheden, uitgebracht in de Grote Gelderse Scheurkalender. Een uitgave die terecht aanspraak kan maken op de definitie 'ter leringhe en de vermaeck'. Er is inderdaad veel van te leren. Soms zet het ook aan tot nader onderzoek. Dat deed bijvoorbeeld het bericht van 2 oktober, waarin werd medegedeeld dat in oktober 1994 tijdens de Stokkumse kermis de onthulling en inwijding had plaatsgevonden van een nieuw Hagelkruis. Zulks ter vervanging van het oude Hagelkruis dat al heel lang verdwenen was. Het nieuwe kruis is vervaardigd naar het voorbeeld van het uit de 14de eeuw stammende Hagelkruis in Kilder. De 93-jarige Herman Meijer, Stokkums oudste agrariër, onthulde ter inwijding een tekstbordje aan de ijzeren paal van het kruis dat daar stond, compleet met een fraaie haan op de top. De Kalenderredactie voegde er aan toe: Het kan geen kwaad hoed of pet af te nemen voor het kruis als weer eens bijzonder zwaar weer dreigt in de omgeving. En was dat nu een vrome verzuchting of een onderdeel van een heidense bezweringsrite? Beide mogelijkheden zijn aanwezig, als we afgaan op de geleerde verhandelingen die er over oorsprong en betekenis van de hagelkruisen zijn geschreven. We geven de lezers er graag enig zicht op!

Het scheurkalenderblaadje zette het korte termijngheugen in werking en ik meende me te herinneren in de voorafgaande maanden toch al meer over Hagelkruisen gelezen te hebben. En toen bleek maar weer eens hoe nuttig schoenendozen kunnen zijn, in hun functie van 'voorlopig archief'. IJverig grabbelen bracht vier blaadjes te voorschijn met berichten over Hagelkruisen in Gelderland en wel in Kilder, Wehl, Beek en Vethuizen.

Wat is dat eigenlijk, een Hagelkruis? En waartoe dienen ze? Welke betekenis kunnen we er aan hechten? Navraag in de onmiddellijke omgeving leverde nauwelijks of geen vermeerdering van kennis op. Wèl vele reacties van onbegrip en 'ikke niet weet niet'. Derhalve maar de surfplank gepakt en het Internet opgegaan. En dat betaalde aanmerkelijk beter uit. In ieder geval veel feitenkennis, alsmede de bepaald arrogante bewering dat in de velden even buiten het Noord Brabantse Aarle Rixtel het enige hagelkruis staat dat resteert in Nederland.

Dat valt je rauw op je dak als je net (zie hierboven) hebt uitgevonden dat er in (Oost) Gelderland ten minste vijf Hagelkruisen zijn te vinden. Sterker nog, dat er niet zo heel lang geleden nog een nieuw Hagelkruis in Stokkum in gebruik is genomen. Maar het Internet had meer te vertellen over de herkomst van de Hagelkruisen.

Oorsprong en betekenis

Het kost niet veel hoofdbreken bij de benaming "Hagelkruis" te denken aan een veldkruis, dat de bedoeling had de boeren te beschermen tegen de vernieling van de veldvruchten bij hevige

hagelslag. En dat is ook wel zo. Toch zit er aan zo'n hagelkruis heel wat meer vast dan men op het eerste gezicht zou denken.

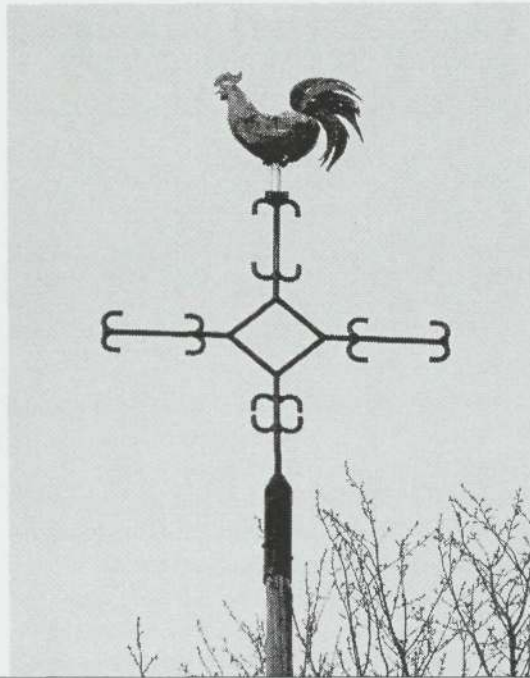
IJverige speurders hebben het de moeite waard geacht hun wijze hoofden over oorsprong en betekenis van deze kruisen te buigen. Ze gingen daarbij ver terug, tot in de vóórchristelijke tijd. Men is het er - ondanks heel wat onzekerheid - toch wel algemeen over eens, dat de oorsprong van dit soort kruisen in een grijs verleden ligt en dat men te maken heeft met een kerstening van oorspronkelijk heidense gebruiken.

Men neemt aan, dat in Brabant en Limburg eigenlijk iedere parochie haar hagelkruis heeft gekend. De laatste drie eeuwen zijn de hagelkruisen en de daaraan verbonden gebruiken echter bijna geheel verdwenen. Oude documenten en oude benamingen spreken echter voortdurend over hagelkruisen, zowel in Brabant als in Limburg, Gelderland en in België. In Brabant waren ze meestal van steen, in Limburg van hout en er wordt een Gelders type van ijzer beschreven.

Herkomst van het woord

Wat het woord aangaat, is men vrij algemeen van mening, dat dit zou kunnen samenhangen met "hagal". Dat is de naam van het runeteken, dat lijkt op een Christusmonogram. Over de naam van dit runeteken bestaat nauwelijks twijfel, want die is uit minstens tien verschillende publicaties bekend. En dat woord betekent "hagal". Het runeteken duidde op bescherming o.a. van vee, huis en huisraad. Mogelijk was het een algemeen heilsteken en het werd ook wel op grensstenen gebruikt. Vanaf het begin van de derde eeuw komt een teken in dezelfde vorm reeds voor in de christelijke kunst. Het Latijnse

Het hagelkruis in Stokkum is op zich van tamelijk recente datum en is gemaakt naar het model van het Hagelkruis in Kilder. Een kloeke haan, al vruchtbaarheidssymbool in heidense tijden, staat fier in top.

kruis treedt pas later op. Waarschijnlijk is het hagelkruis de kerstening van de "hagal".

Kerstening

Na de kerstening gingen de voor die tijd gebrachte eerbewijzen in gewijzigde vorm voort, vooral in de niet door de hervorming aangetaste streken. Overal ontmoet men daar brokstukken van plechtigheden met het hagel- of veldkruis in het middelpunt. Er trokken processies heen en er hebben ook ooit brooduitdelingen en uitdeling van aalmoezen plaatsgevonden. Die bedelingen werden blijkbaar gehouden om de hagel te weren als de korenvelden in bloei staan, op basis van het principe "Voor wat, hoort wat". De uitdelingen geschieden rondom de zg. Kruisdagen, die aan Hemelvaart voorafgaan, op He-

*"Van hagelslag en donderweer,
verlos ons Heer"*

melvaart zelve of met Pinksteren. In de meeste gevallen bleef de sfeer ernstig en godsdienstig, doch hier en daar ontwikkelde de plechtigheid zich tot een klein kermisje of een andere vorm van volksfeest.

In de lectuur over de kruisen op velden en akkers wordt weinig of geen onderscheid gemaakt tussen hagel- of veldkruis, wat door elkaar gebruikt wordt. De kruisen zijn door de gelovigen meestal opgericht op 'n kruispunt waar drie

of vier wegen samenkomen. Bij dit kruis wordt gebeden. Men offerde soms in een primitief in de kruisbalk aangebracht offerblok. Dit alles om te voorkomen dat de grootste ramp die de boer kon bezoeken, hagelslag, hem zal treffen.

Gewoonlijk leest men op een aangebracht schildje teksten als: "van onweer en hagelslag, verlos ons Heer" of "Van hagelslag en donderweer, verlos ons Heer".

Bijgeloof

Het is een bekend feit dat in het bijgeloof van onze gekerstende en half-gekerstende voorouders kruispunten van wegen een belangrijke rol hebben gespeeld. Daar gebeurden allerlei gekke dingen. Daar verschenen de spoken en dansten de zwarte katten. Deze punten werden vermeden maar ook speciaal gezocht al naargelang men contact met goede of boze geesten wilde hebben. Begrafnisstoeten hielden ook rekening met kruispunten. Op zo'n punt werden allerlei middelen gebruikt om de geest van de overledene te beletten weer stiekem in het lichaam terug te kruipen. Een prima middelje daartegen vormde een kruisgewijze op de weg gelegde strospeer. Dan kon er niets meer gebeuren en wie dood was bleef dood. Missionarissen die onze voorouders kwamen bekeren, zagen niet veel in die bijgelovige kunsten, maar pasten er toch ook voor om ze zo maar met wortel en al uit te rukken. Men goot er een meer op het christendom afgestemde inhoud in. Riep immers het wegkruispunt niet de gedachte aan het kruis van Christus op? De strowis, die bij het passeren van een begrafenisstoet werd neergelegd, verdween. Daarvoor in de plaats kwam een kort gebed voor de zielenrust, terwijl de baar een ogenblik op het kruispunt werd neergezet.

Hemelse bescherming

De boze geesten manifesteerden zich voor de ongekerstende, agrarische bevolking, die méér dan thans in allerlei mysteries wandelde, vooral wat betreft de vernietiging van de oogst door hagelslag. Christenen, nog in de ban van een oerverleden, plaatsten kruisen bij de wegen en bij de akkers en stelden daarmee en met hun processies en gebeden de oogst onder hemelse bescherming. Men smeekte "de zegen af over de vruchten der aarde" zoals dat eens heette.

Oude rit

Het blijkt heel moeilijk - zo niet onmogelijk - om precies het fijne van de hagelkruisen te achterhalen. Men moet zich tevreden stellen met redelijke vermoedens. We voelden dan nog het

meest voor de volgende verklaring: men ziet de hagelkruisen voortgekomen uit grens- en wegkruisen. Deze laatste danken, in het algemeen gesproken, hun oorsprong aan het kerstening van grensstenen en heilige bomen of kruispunten, echter zonder dat dit van afzonderlijke gevallen bewezen kan worden.

De verbinding hagelkruis en brooduitdeling kan gezien worden als een kerstening van Germaanse dodencultuur en vruchtbaarheidsriten, welke bijna altijd samen plachten te gaan.

Een andere aanwijzing dat het hagelkruis inderdaad niet los staat van oude, voorchristelijke vruchtbaarheidsriten zou men kunnen vinden in de haan, die op een drietal hagelkruisen in Gelderland voorkomt. De haan geldt als een Oud-Germaans offerdier en vruchtbaarheidssymbool. Tevens is de haan een afweerteken tegen onweer en bliksem. Daarom zien wij hem nog op onze torenspitsen en soms ook op schoorsteenkapen van oude boerderijen staan.

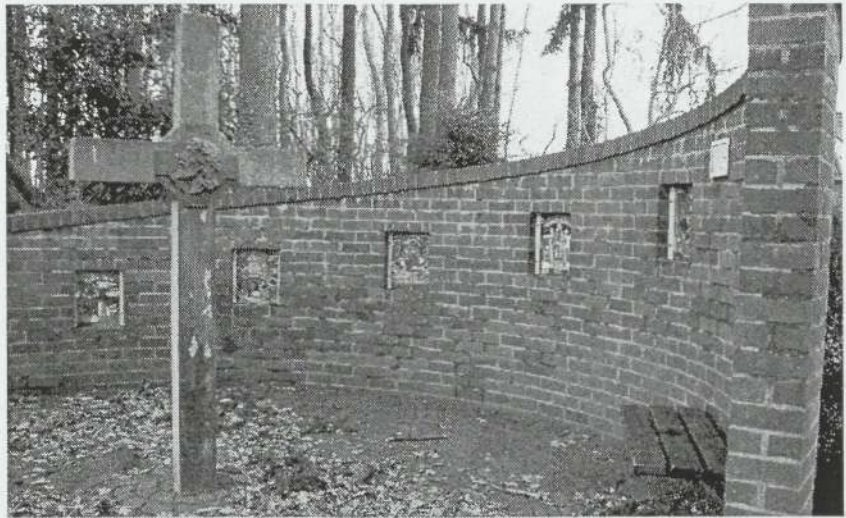
Eigen omgeving

En dan richten we nu onze aandacht op de in onze omgeving aanwezige Hagelkruisen en wat daar nog over bekend is.

Ten eerste is daar het Hagelkruis te Kilder. Dat stamt vermoedelijk uit het midden van de 14e eeuw en heeft het uiterlijk van een torenkruis. In 1563 werd op een kaart reeds een tekeningetje gemaakt van het "Kijller Cruis". Voordat in Kilder een kerk gebouwd werd, kwamen de boeren bij dat kruis bijeen op Pinksterzondag om gezamenlijk rozenkransen te bidden en het was gebruikelijk een roggebrood van 10 pond uit te delen aan de armen. Later was het kruis het einddoel van processies. De pastoor hield er een preek.

Ten tweede vinden we een Hagelkruis in Beek. Dat kruis was toegewijd aan de weerheiligen Sint Johannes en Paulus. In 1889 bleek het kruis onmachtig een ernstige verhogeling van de gewassen tegen te houden. Voor straf het kruis weghalen durfde men toch ook niet aan. Ook dit kruis diende vooral als verzamelplaats voor processies en brooduitdelingen.

Het derde kruis vinden we in Wehl. Tot voor betrekkelijk kort werd in Wehl in het voorjaar een processie gehouden. In Wehl noemt men dat een Umdracht. Om het jaar leidde deze processie naar het Hagelkruis. Daar rustte men dan uit en luisterde naar de preek. In het verleden ging de processie gepaard met brooduitdelingen, die Hagelspende werd genoemd. Het gekerstende karakter wordt vooral duidelijk uit het feit dat de Wehlse Umdracht plaats vond op Drievuldigheidszondag, de eerste zondag na Pinksteren.

Ten vierde staat tussen Klein-Azewijn en Vethuizen het prototype van het Oost-Gelders Hagelkruis: op een ijzeren paal, met een draaibaar kruis en een ijzeren Haan in top. Het kruis staat in een beukenbosje, in de buurt van een Mariakapelletje. Het moet omstreeks 1800 geplaatst zijn. Voor 1940 was het de gewoonte dat boeren uit de buurt op 3 mei bij het Hagelkruis bijeenkwamen om roggebrood, geleverd door de molenaar/bakker van Azewijn, uit te delen. Die uitdeling raakte uit de tijd door de instelling van gemeentelijke sociale voorzieningen. De instelling van Voedselbanken in de huidige samenleving is wel te zien als een voortzetting van de toentertijd bestaande uitdelingen bij het Hagelkruis! ■

Bronvermelding

Prof. Jos. Schrijnen: Nederlandse Volkskunst.
Th. Goossen: Nederlands Volksleven
Archief van het Streekarchivariaat Liemers en Doesburg.
W. Knippenberg: Hagelkruisen, bedelingen, processies

Het Hagelkruis te Wehl, tot voor enkele jaren eindpunt van de Wehlse 'Umdracht', staat even buiten het dorp (aan de Hagelkruisweg), alwaar gerust werd na de processie en waar de pastoor z'n preek kon houden. (volgens andere aanwijzingen was het eerst een ijzeren kruis. Het huidige kruis is van steen, maar—naar we aannemen—evengoed als het ijzeren in staat onheil en Hagelstormen te bezweren).

Zijn er ook kruisen bij ons in de buurt ooit geweest?

De plaatsen waar Hagelkruisen gevonden worden, hebben globaal in ieder geval twee dingen gemeen. In de eerste plaats zijn het lokaties bij kleinere gemeenschappen, omgeven door landelijk gebied (niet voor niets wordt 'Veldkruis' ook vaak als naam gebruikt). In de tweede plaats hebben de kruisen door de vroege kerstening vaak een plaats in een rooms katholieke gemeenschap. Wij kunnen ons derhalve goed voorstellen dat in het landelijke gebied rond Steenderen ook ooit sprake is geweest van een Hagelkruis. In eerste instantie is dan te denken aan de onmiddellijke omgeving van Baak e/of Olburgen. Zijn er lezers onder U die daar iets over kunnen zeggen? We houden ons aanbevelen!

door
Wim de Lange

Het (boeiende) Verhaal van de Covik, verteld door Theo ('Theet') Masselink

Half november (de vijftiende om precies te zijn) was het zover: Het Verhaal van de Covik, geschreven door Theo ('Theet') Masselink werd den volke gepresenteerd. Een en ander vond plaats bij Den Bremer. Een ophoop van belang: volgens ooggetuigen was heel de bevolking van de buurtschap De Covik naar Toldijk gekomen om acte de presence te geven. En terecht natuurlijk, want een belangrijk bestanddeel van het boek is een nauwgezette rondgang langs alle bewoners van de Covikseweg. En een ieder was natuurlijk nieuwsgierig hoe zijn of haar aandeel in het boek was terechtgekomen.

Vorig najaar (2007) berichtten zowel De Achtste Steen als De Zwerfsteen over het voornemen van Theet om de geschiedenis van de Covik vast te leggen. Beide media steunden daarmee het verzoek van Masselink zoveel mogelijk mee te werken aan de tot stand koming van het boek. Dat bleek gunstig onthaald te worden en sinds dat moment is Theo Masselink (zeer) druk bezig geweest met het schrijven en samenstellen van het boek.

Op de presentatiebijeenkomst reikte Theet dan ook met zichtbaar genoegen een aantal eerstelingen uit. Om te beginnen was er een presentexemplaar voor de 87-jarige mevrouw Bartje Huurnink. Theo Masselink memoreerde daarbij dat hij in de drukte had verzuimd twee postzegels te plakken op de enveloppe waarin hij Bartje de ter beschikking gestelde spullen

Bartje Huurnink (oudste bewoner aan de Covikseweg) ontvangt het eerste presentexemplaar van het Verhaal van de Covik en tevens de 88 eurocent portokosten die Theet haar nog schuldigd was.

terugstuurde. Hij maakte van de presentatiebijeenkomst gebruik de verschuldigde 88 eurocent alsnog in concreto terug te betalen. Daarna namen Wim Achterkamp namens De Zwerfsteen en Wim de Lange namens De Achtste Steen met veel plezier een exemplaar van het boek in ontvangst.

Vervolgens werden de bewoners van de Covikseweg opgeroepen mee naar buiten te gaan voor een groepsfoto en daarna konden allen die vooraf hadden ingetekend hun boek halen.

Inhoud van het boek

Het boek is ruwweg in te delen in vier stukken. Een eerste hoofdstuk is gewijd aan een tijdsbeeld van het begin van de vorige eeuw. Daarna volgt een uitgebreide rondgang langs (de geschiedenis van) de bewoners van de Covikseweg. Dan volgen de oorlogsjaren en de na-oorlogse tijd. Voor de bewoners van de buurtschap is zonder twijfel de rondgang langs de Covikkers het interessantste. Voor minder direct betrokkenen (waaronder ondergetekende) is het tijdsbeeld van de vooroorlogse jaren (1900—1940) zeer boeiend. Plezierig beschreven, met tal van anecdoten over zeer herkenbare zaken. Herkenbaar, zoal niet uit eigen ervaring dan toch nog wel uit verhalen van vader, moeder, opa's, oma's, ooms en tantes. Wat bevoorbeeld te denken van de volgende anecdoten uit persoonlijke herinnering van Theo Masselink:

"Vader herbeleefde soms ook de leuke dingen uit zijn kinderjaren. Hij vertelde van een man, niet al te veel boven de ogen, zoals men in die tijd sprak over iemand met een verstandelijke handicap. Deze man ging elk jaar direct na de jaarwisseling huis aan huis nieuwjaar wensen. Hij kreeg dan steevast een stuk of wat van de jaarwisseling overgebleven olieballen, deed die in een jutezak, de zak op de rug en hup, naar het volgende adres. Naarmate de dag verstreek werd de zak voller en voller. Op het laatst sijpelde de olie over zijn rug en kwam op het laatst onder aan zijn broekspijpen uit."

Ook wordt uitvoerig uit de doeken gedaan hoe het allemaal toeling bij het thuisvlachten. Onder meer wordt melding gemaakt van het volgende: *Als je de thuisvlachter vroeg of hij een kop koffie lustte, dan kreeg je als antwoord dat hij thuis al koffie had gedronken. Vroeg je dan of hij een borrel lustte, was het antwoord steevast "Alstoeblijft".*

Oude gebruiken

Zo waren er meerdere oude gebruiken die nog volop tot het dagelijks leven behoorden. Wat te denken bijvoorbeeld van een bruiloft. Daar kwam heel wat bij kijken. Naast de officiële zaken (gemeentehuis en kerk) overlegde men in nauw contact met de twee naaste burenen. Ook werd een buurtvergadering gehouden om te overleggen hoe alles een goed verloop zou hebben.

En dan werden er twee jongemannen aangewezen die op pad moesten om namens het bruidspaar de bruiloft aan te kondigen. Dat tweetal werd de brulfteneugers genoemd. Zij moesten de buurt af en overal het volgende bericht overbrengen:

“Complimenten van Hendrik van de draaikoele en Gradjen. Ze gaon 15 mei trouwen. I’jluu bunt daorbi’j de hele dag uutgeneudigd, de jongeluu’s aovonds nao zes uur”.

Naar gewoonte kregen de brulfteneugers op elk adres één of meer borrels. Naarmate de dag vorderde kon het dan ook gebeuren dat de neugers de naam van het bruidspaar niet meer wisten... De boer was dan goed(ig) genoeg om het paard voor de wagen te spannen, fietsen er op, neugers er op en zo bracht men de jongens naar huis. Al doende is een kostelijk boek ontstaan, heel ontspannend om te lezen en—mede door een overmacht aan foto’s—een tijdsbeeld vormend waar men met plezier kennis van zal nemen.

Emotionele verantwoording

In het vierde hoofdstuk, “De jaren na de Tweede Wereldoorlog”, vertelt Theo over zijn uitzending

naar Nederlands-Indië, waarbij hij niet onder stoelen of banken steekt dat hij een flinke ergeris ervoer richting de Nederlandse regering, die puur uit angst voor gezichtsverlies in de internationale gemeenschap, ruim 6000 jonge levens offerde. Wel had hij lof voor de organisatie van de repatriëring van de militairen. Bij aankomst van de boot stonden de touringcars al klaar voor het verdere vervoer.

“Het was al bijna avond toen onze bus de Covikseweg instuurde. Thuis hadden ze de bus al zien aankomen. Ook dan zijn ze er voor jou! Ik was heel wat gewend, maar dit sloeg alles. Dan besef je wat de Covik voor je betekent. Het is mede één van de redenen geweest om Het Verhaal van de Covik te schrijven”, aldus Theo Masselink. ■

Nog even over de titel Priesmien: Voor mijn vader was er kennelijk geen uitgewerkte verklaring nodig. Hij ging er gewoon vanuit dat als je de uitdrukking "Die prijs is voor mij" in Steenderens dialect vertaalt en verkort tot één woord, dat je dan krijgt "Priesmien". Een verwante verklaring is af te leiden uit het spel van loven en bieden op de veemarkt over de prijs van een stuk vee bijvoorbeeld. Tijdens het handje-klassen om met de prijs bij elkaar te komen, wordt de koop beklonken met de opmerking: "Priesmien". In de betekenis van: "Deze prijs is ook mijn prijs". Wie biedt er meer?

Groeten Juus

Broer Harm:
Eerste klas lagere school

Het is januari 1945. De oorlog woedt nog steeds in volle omvang. Het is koud en er is geen brandstof. Er heerst honger en er is geen voedsel. Er moet wat gebeuren. Na een vermoeiende rit bij mijn moeder achterop de fiets zijn we uiteindelijk aangekomen bij onze familie Breukink in Bronkhorst. Een slopende rit van elf uur in overwegend slecht weer. In Bilthoven is weinig tot niets meer te eten. Na aankomst zal mijn moeder nog een tijdje blijven om op krachten te komen. Een week later schrijft zij dan de volgende brief aan mijn achtergebleven vader in Bilthoven.

Mijn moeder schrijft niet over de dramatische heenrit. Mijn vader had in Bilthoven al genoeg zorgen. Ik zie deze brief min of meer als een (voor mij) waardevol historisch document. Ik herinner me nog dat er, tijdens het schrijven van deze brief, iemand bij de Breukinks langskwam die de brief mee kon nemen om deze in het "Westen" te posten. De man die naar Bussum ging nam de brief mee en gaf hem onderweg weer door aan een ander die naar het gevreesde Amersfoort ging. Daar is hij op de post gegaan naar Bilthoven. De tekst spreekt veelal voor zich. Er was veel onzekerheid en gevaar lag overal op de loer.

Mietje fietste terug en is weer heelhuids thuisgekomen en ik zag haar pas weer samen met mijn vader, een paar dagen na de bevrijding. In een volgende Priesmien kom ik daar op terug.

Aan tafel

Toen ik na die eerste nacht in Bronkhorst uit een diepe, kort onderbroken slaap, langzaam tot bewustzijn kwam, miste ik direct het oorverdovende geluid van een langsdenderende trein of het brullen van een laag overkomend vliegtuig. Dat hoorde vast bij het dagelijks leven op de Paltzerweg in Bilthoven. We woonden aan de drukste spoorlijn van Nederland en tevens eindigt de Paltzerweg vrijwel op de start/landingsbanen van militair vliegveld Soesterberg. Maar nu...

Een kraaiende haan, de muziek van een slecht geolied kruiwagenwiel dat piept om een beetje smeer en het lachen van de tortelduif in de grote boerenkeuken brachten me snel tot besef dat ik veilig en wel bij mijn oom en tante in Bronkhorst was aangekomen. Mijn onpasselijkheid in de nacht, door het overvloedige en vetrijke eten, was ik al bijna vergeten. Ik hoorde stemmen van

pratende mensen in een dialect dat ik niet kon begrijpen. Een 'jochie' van ruim 6 jaar was ik immers maar.

Als tante Berta de keukentafel klaar had voor een hongerige aanval van alle gegadigden, gaf ome Hendrik in zijn geëigende stijl het alom te horen signaal dat men onmiddellijk aan het ontbijt gewenst was. Dat klonk zo.

"Brooad èètn"

Dat galmde dan tot ver in de stallen, door het huis en over het erf. Op mij hoefden ze niet te wachten. Want ik keek mijn ogen uit naar alles wat er op tafel kwam. De bakker aan de overkant van de weg bakte net zoveel overheerlijk wittebrood als er nodig was. Allemaal van eigen graan, dat in grote zakken meel van de molenaar kwam. Net zo als de enorme zwarte blokvormige roggebroden, die bijna niet te tillen waren. Ome Hendrik moest flink kracht zetten om die prachtige strakke plakken af te snijden met het grote scharnierende mes, dat vastzat aan een broodplank. Een snee wittebrood vouwde hij twee keer dubbel en dan ging deze met spek en al in één keer het mondje in. Ook dat was nieuw voor mij. Ik mocht dat wel anders doen.

Zelfgemaakte jam van eigen fruit. Worst, spek en vlees en ham van een eigen pechvarken sierden de tafel. Bestond 'Luilekkerland' dan toch? Later... als er vee geslacht was, werd er ook altijd zelf worst gemaakt en dan moest je ver uit de buurt blijven. Dat gebeurde in de geweldige kelder, waar ik in 2008 pas een kijkje kon nemen. Er werd geheimzinnig over gedaan en je moest vooral geen vragen stellen. De smeuge kruidige smaak van die eigengemaakte worst ben ik in ruim 60 jaar nergens op de wereld meer tegengekomen.

Kennismaking

Harm, leergierig als hij was, ging ter plaatse naar school in het café "de Meut" op het Gijsbertplein bij ons schuin aan de overkant. Dat "café" is trouwens tegenwoordig alom bekend als Restaurant "Het wapen van Bronkhorst". Mijn broer was natuurlijk al wel bekend bij de jongens van Bronkhorst. Toen ik ook kwam opdagen wilden ze mij wel graag gelijk op mijn nummer zetten en uitproberen. Ik herinner me alleen de naam "Popo" Knaake als leeftijdgenoot.

Harm presenteerde zijn broertje, met de inge-

zwachtelde benen. Dat gebeurde op de Onderstraat juist voor de ingang van ons erf. Een laagschattende kritische blik viel mij ten deel. "Bun ie ok zo'n 'stadse scheiten-drieter'" (of was het schuitendrieter?). Het kwam niet echt gastvrij over. Maar 'toemaar'. En dan: "En hoew hèt iej dan?". Harm 'vertaalde' dat ik mijn naam moest zeggen. "Ik?, ik heet Juus". "Ahhh ie bun Juuspluus-wandluus". En naar Harm toe. "En ie bun, Harmdarm-luchtalarm". Zo, dat is optreden. In een paar tellen zijn de bijnamen geregeld. Vindingrijk genoeg.

Bijnamen

In Bilthoven was ik gewend aan gezellige speelkameraadjes. Hier in Bronkhorst moest ik me kennelijk eerst waarmaken. Zo gaat dat toch! Misschien toonde ik me niet onderdanig genoeg. Ik kreeg een uitdagende felle duw tegen m'n borst. Ik ging nog net niet over de grond. De dader, met een smoezelige snotneus, moest pijlsnel wegrennen en onder de overhangende rand van de stromijt bij de silo op ons erf kreeg ik hem te pakken. Hij had het even hard te verduren en wat was broer Harm trots. Met zijn verzwakte broertje viel voortaan niet meer te spotten. In de navolgende vier maanden heb ik geen onvriendelijkheden meer ondervonden. We bleven gewoon Harmdarm en Juuspluus, maar daar lachten we zelf het hardste om. Bijnamen worden veel gebruikt in Bronkhorst. Het gaf ons wel het gevoel dat we er bij hoorden. Ooit was er zelfs een jongeman die 'Jiezus uut Baak' genoemd werd. (kom ik op terug) Zo heetten Willem en Herman Breukink de 'Lange' en de 'Pille', hun vader de 'Konte' en zijn schoonzoon Gerard van Leuvensteijn is nog altijd de 'Chef'. Verdi en Gerard hadden zich verloofd op de laatste verjaardag van vader Hendrik Rudolf Breukink. Dat was nog een mooi verjaardagscadeau. Nog geen twee maanden later overleed mijn ome Hendrik op 1 juni 1966.

Er ingeluisd

Op een dag was er weer eens een ventje Willem aan het uitdagen. Het was op ons erf en Willem was het zat. "k Zol um wol kriejen", zei Willem nogal geïrriteerd en bedacht snel iets om het jochie er in te luizen. Hij ging met mij naar de beer die altijd met luizen zat. Even later rende hij met luid klakkende klompen en grote, snelle passen de deur bij de varkenshokken uit en had het pesterig jong, dat slim verrast was, vlug te pakken. Een aantal varkensluizen propte Willem

Mijn gouden gastfamilie van de Gouden Leeuw in Bronkhorst. Ik was te gast van 18 januari 1945 tot de bevrijding, begin mei 1945.

De statiefoto in de opkamer is in bovengenoemde periode gemaakt.

De spanning staat te lezen op de gezichten.

We zien op de foto: neef Herman, nicht Verdi en neef Willem, tante Berta Breukink-Wijers (oudste zus van mijn vader) en oom Hendrik Breukink. Op de mat ligt, als enige ontspannen, de Airedale-Terriër Select.

achter in zijn bloes. Dan liet hij het geschrokken ventje los dat snel naar huis rende. Ik was stomverbaasd.

"En ... als zo zijn moeder komt?" vroeg ik wat geschrokken aan grote neef Willem. "Dan kan ze oak 'n paor luzen krieg'n, maor die stop 'k dan niej op e rugge." Ik moest even denken. Stoere neef Willem Breukink!

Oorlog aan den lijve en bomtapijten

Het liep tegen het einde van de oorlog, maar aan de IJssel moest nog flink gevochten worden. Het volgende hachelijke avontuur beleefden we op de Covik.

Willem moest met paard en wagen naar Baak en hij had Harm en mij meegenomen op de bok. Het is stralend weer en we genieten met volle teugen.

Op de terugweg ...plotseling... een enorme explosie. In de wei, rechts langs de bollopende klinkerweg, springen een paar koeien in paniek als geitebokken door het aangrenzende weiland. Willem stond in één beweging naast de wagen. We waren als door een wonder niet geraakt door het scherm van granaatsplinters, dat fluitend over onze hoofden ging. Veel tijd om na te denken was er niet want daar explodeerde al een tweede mortiergranaat. Dichterbij nu. En weer hadden we een beschermengel. Hoog boven ons cirkelde een vliegtuigje.

Twee vliegende forten van de USAF

Op 15 augustus en 3 september 1944 wierpen vluchten van 300 van deze toestellen hun bommenlast op Soesterberg, Den Dolder en Bilthoven. Elk fort vervoerde 12 bommen.

Ik had een half jaar daarvoor indrukwekkende bombardementen, bestemd voor vliegveld Soesterberg, aan de lijve ondervonden en overleefd. De Amerikanen gooiden ongeveer 7000 bommen in grote tapijten over ons heen."Goed bedoeld", zei mijn vader. Om de bezetter te dwarsbomen, maar als je die bommen om je heen ziet vallen denk je er anders over.

Bij hun komst verduisterde de lucht en het gegons was beangstigend. Na hun vertrek hing er nog urenlang een deken van stuifzand, stof en dynamietdampen tussen de huizen. Er was geen tien meter zicht meer. Vele burgerdoden waren er te betreuren.

De bommen van wel 500 kg. vielen toen rondom ons huis en mijn moeder kroop met ons in lichte hysterie in de schoorsteennis terwijl mijn vader voor zaken in Utrecht was. Toen mijn vader Herman J. Wijers thuis kwam kon hij direct het voorvenster gaan dichttimmeren, want al het glas van de grote spiegelruit lag in de voortuin. De USAF-bommen waren bestemd voor het vliegveld, maar vielen veelal rond de Paltzerweg. De vliegende forten wierpen hun bommen in een enorme stofwolk die met de oostenwind richting Bilthoven dreef. Onze schade was veroorzaakt door de drukgolven die de explosies van de bommen met zich meebrachten. Vanuit onze schuilplek zagen we grote zwarte fonteinën omhoog spuiten, daar waar de bommen ingeslagen waren. Dat was dichtbij en heel angstwek-

kend. Ons huis trilde op zijn grondvesten. Het was alsof de hel was losgebarsten. Gloeiende bomscherven waren op ons balkon terecht gekomen. Ik brandde mijn kinderhandje. Zo'n gloeiend stuk staal, van wel twee kilo en messcherpe randen, blijft heel lang heet. Als zo'n bomscherf je treft snijdt ie alles af wat ie tegenkomt. Dat kan het einde zijn. Dat was dus Bilthoven.

Nu snel weer terug naar de Covik

In Bronkhorst waren de bommen dus veel kleiner (behalve de VI dan), maar het was er niet veel veiliger. We waren er voor het voedsel (en het avontuur) en dat zat wel goed.

Op de terugweg van Baak naar Bronkhorst, op de hoogte van de Covik, lagen we onder vuur en dat besepte Willem maar al te goed. Links naast de weg was een ondiepe half droge sloot. "Snel, in die sloote en platligg'n" riep Willem dwingend. Harm lag al, maar ik zag het niet zo zitten in die drekzooi op de bodem van die sloot met stekende dooie braamranken en oude rottende brandnetelresten.

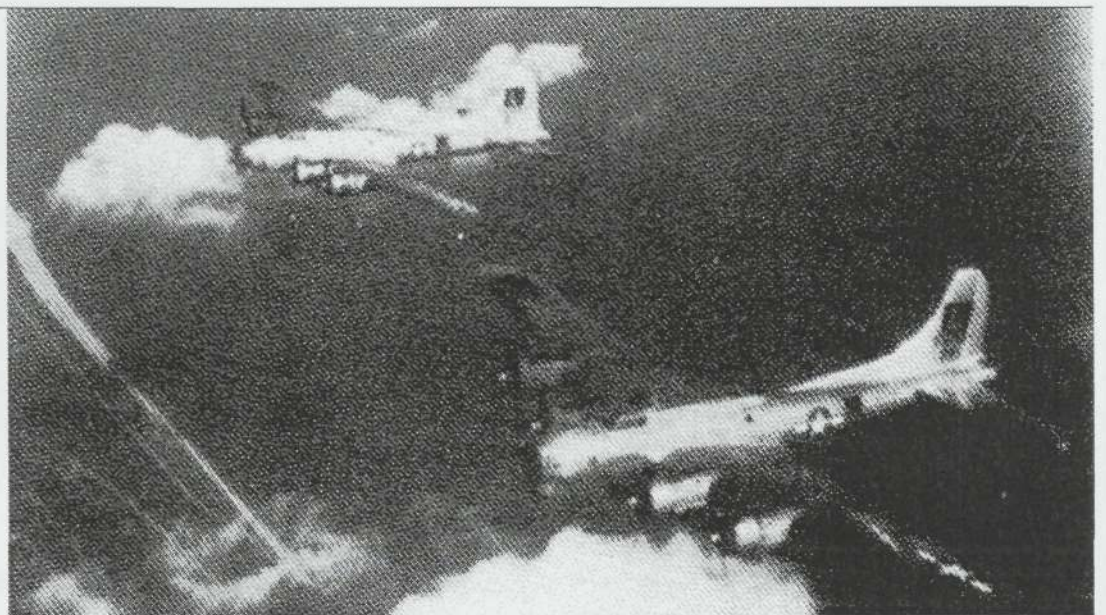
Geen tijd voor discussie

Willem had geen zin en ook geen tijd voor discussie. Met één sprong was hij weer uit de sloot, greep me met een beëelte kolenschop in mijn kladden en sleurde me in één haal onzacht naast Harm op de bodem van de geul terwijl hij zich met zijn volle lengte beschermend over ons uitstreckte.

Harm hijgde boos en verontwaardigd in mijn oor: "Stom rund, ben je gek om daar op straat te blijven staan?"

We hebben daar wel een heel tijdje zo gelegen

Twee vliegende forten van de USAF. Op 15 augustus en 3 september 1944 wierpen vluchten van 300 van deze toestellen hun bommenlast op Soesterberg, Den Dolder en Bilthoven. Elk fort vervoerde 12 bommen.

en het brave paard zwaaide wat met het hoofd. De drukgolven van de explosies hadden de fingevoelige oren zwaar op de proef gesteld. De merrie briepte een paar keer, maar bleef verder braaf op de plek waar het stond, terwijl Willem het dier vanonder uit de drabbige sloot kalmerend toesprak. Het vuren werd na het lanceren van de twee mortiergranaten gestaakt. Het paard bleek ook ongedeerd en onder hoogspanning hebben we de laatste kilometer naar huis afgelegd. Immers, je kon niet weten of ze weer zouden gaan vuren. Vanuit de lucht bleken we kennelijk niet interessant genoeg.

Het scherm van mortiergranaatsplinters, bestemd om te doden, moet twee maal over ons heen gegaan zijn. Ik denk dat ze pas explodeerden als ze een halve meter in de malse weidegrond verdwenen waren.

Er bleven dan ook prachtige droge vijvers over waar broer Harm in de wanden nog granaatsplinters terug kon vinden.

Snelle leerling?

Dus... bij explosies altijd plat gaan liggen, had ik net uit ervaring van neef Willem geleerd. Enige tijd later sta ik met wat oudere knapen in de nis (zie foto) voor het winkeltje van tante Berta en naast de deur naar het café. Er komt met veel geratel en kabaal een Canadese tank aangieren over de Onderstraat vanuit de richting Steenderen.

Dan..., in de bocht om de 'Goude Leeuw' komende op de Bovenstraat, weergalmt een daverende knal over het Gijsbertplein en ...pats... daar lag Juus, als door de bliksem getroffen, plat op zijn buik. Hij lag daar als eerste, maar ook als laatste, want iedereen bleef gewoon staan. Niet zo dom als ik dacht. Wat was namelijk het geval?

De uitlaat van de tank had de knal veroorzaakt (even de ontsteking afzetten) en dat hadden al die grote jongens allemaal begrepen behalve dat jochie van bijna zeven. 'Roem en verguizing liggen vaak heel dicht bij elkaar'.

Iedereen lachte me smadelijk uit en mijn eergevoel werd weer eens danig op de proef gesteld. (Zie de roman de Veenhorst onderaan blz 478). Nu, 63 jaar later, reageer ik nauwelijks nog op knallen. Zal ook wel niet goed zijn!

Wel heb ik voor de aanstormende jeugd nog een praktisch advies. Ga bij vrijen in een portiek nooit tegen de bel staan! Dat wordt door de bewoners matig gewaardeerd!

En zo mijmeren we wat af.

Tot een volgende keer!

Juus Wijers ■

Kout in de avond

Mijn neef Nico Brands uit Gorssel zit nogal eens achter zijn schilders-ezel in Bronkhorst. Hij stuurde mij regelmatig zijn knappe producten. Ik heb mijn neef Nico toen per mail verzocht om een tafereel, dat ik gepland had voor een eventuele latere Priesmien, voor mij uit te beelden.

Dat tafereel speelt in 1950 als het gezin Wijers vanuit Bilthoven per zeiljachtje (op zeil en peddel) tussen de IJsselkribben van Steenderen/Bronkhorst is aangekomen.

's Avonds na een vermoeiende dag zijn oom Hendrik van de Gouden Leeuw, ikzelf en mijn vader Herman J. Wijers de dag aan het afsluiten met gezellige praat bij het zitbankje bok de oude linde.

Hendrik, Juus en Herman in beeld voor het bankje bij het opkamer-raam en de enorme (reeds lang geleden gevelde) linde.

Juus Wijers

Tekening van Nico Brands, Deventerweg 20, 7213 EH Gorssel.

'Bokse Bier' dit najaar weer opperbest

Al eerder in dit blad maakten we melding van de uitgave De Grote Gelderse Scheurkalender (zie het artikel over de Hagelkruisen). In die uitgave treffen we van alles en nog wat aan. Zo ook weer een aardig weetje over de achtergrond van het begrip 'Bok'-bier.

De kalender maakte op 1 november melding van de eigen ambachtelijke brouwerij van de 'Erve Kots', waar men vanaf die datum het zogenoemde Bokse Bier kan nuttigen. Erve Kots is een herberg, museum en brouwerij bij elkaar. Tot 1936 was het een bedrijf waar de familie Kots boerde. Men maakte van de boerderij een museum met de bedoeling de mensen een indruk te geven van het boerenleven in de Achterhoek van voor de mechanisatie. Zo blijven oude dingen bestaan en soms ook worden nieuwe dingen bedacht om het oude leven weer in herinnering te roepen. In dat kader wordt in het najaar het Bokse Bier gebrouwen, wat geschonken wordt in het eigen proeflokaal bij de brouwerij.

Het verhaal gaat dat dit bier zijn naam heeft gekregen van de vrijgezellenavondtraditie. Dan gaat de aanstaande bruidegom nog één keer duchtig stappen met de 'kameroaj' voordat hij de broek, de bokse, moet inleveren. Dat moet, voor de heftigheid van het feest, dan ook stevig bier geweest zijn, met een duivelse nawerking!

Uit: De Grote Gelderse Scheurkalender

Historie van de Hondenkar

In verband met een onderzoekje naar het gebruik van de hond als trekdiër, verzoek ik eenieder, die inlichtingen kan geven of verhalen weet over het gebruik van de hondenkar in de gemeente Steenderen in het begin van de 20e eeuw, contact met mij op te nemen.

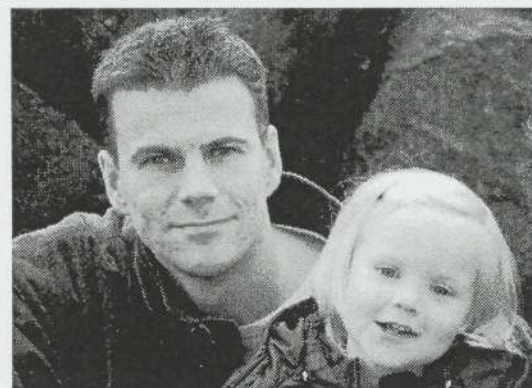
Vooraf foto's zijn zeer welkom.

A.J.M. Metz,
Oude Doetinchemseweg 18A,
7038 BH Zeddam
Tel 0314 651742
E-mail ajmmetz@hetnet.nl

Even voorstellen

Mijn naam is Robert Sesink en ik ben grafisch vormgever bij Senefelder Misset voor een aantal periodieke vakbladen.

Door een lid van het bestuur ben ik gevraagd of ik misschien iets voor "De Zwerfsteen" kon betekenen. Het bestuur was namelijk op zoek naar iemand die de opmaak kon verzorgen en mede de eindredactie.

Hier heb ik mee ingestemd en neem dus het estafettestokje over van Wim de Lange. Mogelijk zal er dus in de toekomst qua vormgeving iets veranderen, zodat het voor jullie als lezer een aantrekkelijk leesbaar blad blijft.

Mocht u reeds vragen/opmerkingen hebben met betrekking tot de vormgeving of opmaak, laat dit dan even weten via de mail.

Nieuwe kopij mag dus in het vervolg ook naar robertsesink@kpnplanet.nl. ■

Boeken in de aanbieding

Geert Jansen (van de Archiefcommissie van de HVS) laat ons weten dat hij een tweetal boeken in de aanbieding heeft. Voor mensen die belang stellen in de historie van onze directe omgeving zeer de moeite waard.

Het gaat om de volgende boeken:

- 1 "Over de drempel van 1996. Een boek over de duizend jaren die liggen tussen de gemeenschap die in het jaar 996 Steenrewalt heette en de gemeente Steenderen van 1996. Een uitgave van de HVS. Kosten: 60 euro.
2. Anton Metz schreef een boek over "Rha-huizen en bewoners. Kosten: 40 euro.

Te bevragen bij: Geert Jansen, tl. 0575 452027

Hoop doet leven

*Eind van het jaar. Tijd voor bezinning.
Maar ook tijd om hoopvol uit te zien
naar een nieuwe lente en een nieuwe
zomer en daarbij past zo prachtig
het gedicht van Staring:*

*sikkels klinken,
sikkels blinken*

*sikkels klinken, sikkels blinken
Ruisend valt het graan
Zie de bindsters garen
Zie in lange scharen
Garf bij garven staan
Garf bij garven staan*

*'t Heter branden op de landen
Meldt de middagtijd
't Windje moe, van 't zweven
Heeft zich schuil begeven
En nog zwoegt de vlijt
En nog zwoegt de vlijt*

*Blijde maaiers, nijv're zaaiers
Die uw loon ontvingt
Zit nu rustig neder
Galm' het mastbos weder
Als gij juichend zingt
Als gij juichend zingt*

*Slaat uw ogen naar den hogen
Alles kwam vandaar
Zachte regen daalde
Vriendlijk zonlicht straalde
Mild op halm en aar
Mild op halm en aar*

Charaden, Logogrijphen en Raadsels

Oude raadsels, verzameld en bijeengebracht door Harmen Addink uit Steenderen. Ze dateren uit het begin van de negentiende eeuw. Destijds werd ter verklaring toegevoegd: een charade is een lettergreep-raadsel, een logogrijph is een woordletterraadsel en een raadsel is gewoon ... een raadsel.

Logogrijph No 20

Twee lettergrepen maakt geheel mijn stelsel uit.
Ik help vaak een schurk, ter vorming ener buit.
Maar dood zie ik te Amsterdam me op het bil-
lijkste geprezen, wijl ik zijn handel strek tot een
hoogst nuttig wezen.

Beschouw mijn eerste deel, dan kom ik U te
ontleen. Iets soms te bijster slecht, soms waardig
aangebeen.

Mijn tweede deel, doet U, of zeggen of slecht
denken. Het verschaft hervormd den menschen
zenuw kracht en moed, en brengt in de aderen
een gezond en zuiver bloed.

HARTSTOCHT

Logogrijph no 21

Twee medeklinkers en twee vocalen: ziedaar
het gansche moederwoord. Met 1-3-4- wil men
bepalen, datgene, wat onze smaak bekoort.

Aan 2-3-1 ten prijs gegeven, verliest al dikwerf
één zijn goed, een ander somtijds wel het leven
Of rijkdom loont zijn vlijt en moed.

Om 't een of ander af te meten gebruikt men
dikwijls 3 en 4. Wenst men iets van het geheel te
weten: wel, 't is een allernuttigst dier.

EZEL

Raadsel 22

Ik heb twee paar voeten om te staan,
maar kan geen enklen stap vergaan.
Men vindt mij bij den grootsten koning
Waar ik m' in al mijn pracht vertoning.
Terwijl ik stil en nederig woon
In de afgelegen boerenwoning.
Dien ik bij dag in 't rijk salet
en waak bij nacht voor 's huismans bed.
Ik verander van gedaante en wezen:
eerst was ik grof en lomp en zwaar,
Thans ben ik wel van zessen klaar,
maar toch zo sterk niet als voor dezen.

STOEL